

Етнічний склад населення Острозького повіту згідно перепису 1921 року

Вивчення етнічного складу населення на місцевому рівні є важливим чинником у розумінні політичних, соціально-економічних, культурних процесів сучасного суспільства. На етнічну структуру та розміщення населення повітів Волинського воєводства впливали загальнодержавні процеси тодішньої Речі Посполитої, а також локальні особливості регіону. Українські та польські науковці, характеризуючи історичні події міжвоєнного періоду в Західній Україні, подають аналіз окремих етнічних груп населення. Проте вони не приділяли належної уваги проблемам етнічного складу населення на місцевому рівні загалом та у Острозькому повіті упродовж 1920-х рр. зокрема.

З метою ідентифікації населення Острозького повіту використовувався поширений в історіографії мовний критерій. Такий підхід ґрунтується на традиційному для жителів цього регіону зв'язку національної ідентичності з мовною приналежністю.

Помітний внесок у вивчення етнічної та територіальної структури населення Західної Волині в міжвоєнний період здійснили В. Бардась [1], С. Кічий [2], В. Колесник [3], В. Кубійович [4], М. Кучерепа [5], В. Литвинюк [6], С. Макарчук [7], А. Свинчук [8], С. Шульга [9] та інші автори. Метою даної статті є аналіз чисельності та розселення етнічних груп населення (українців, поляків, євреїв, німців та інших) в адміністративно-територіальних межах Острозького повіту на 1921 р.

В період існування Другої Речі Посполитої було проведено два переписи населення – в 1921 та 1931 роках. Час проведення першого перепису був не надто зручним, оскільки кордони держави ще не були до кінця визначені, при цьому саме в цей період відбувалися масові повоєнні міграції населення головним чином з території Росії. На вибір часу проведення перепису вплинули, перш за все, потреби новоствореної держави. Крім того постанова Сейму від 13 травня 1921 р. також визначала термін проведення наступного перепису, який мав відбутися 30 грудня 1930 р., а далі кожних 10 років. При прийнятті даного рішення було враховано побажання Міжнародного Статистичного конгресу, що відбувся у Брюсселі в 1853 р., який рекомендував проводити переписи з інтервалом в 10 років.

Тематично питання анкети перепису були доволі широкими і відображали демографічну специфіку держави, яка приступила до

інтеграції суспільства в державу без даних про населення і його специфіку. Питання анкети, окрім обов'язкових демографічних (стать, дата народження, цивільний стан), містила також пункти про місце народження, етнічні риси (віровизнання, громадянство, рідна мова, національність), вміння читати і рівень освіти, сирітство дітей до 16 років та фізичні вади (глухота, німота, сліпота, брак кінцівок). Частина питань стосувалась засобів існування та матеріального стану опитуваних (наявність в господарстві худоби, площа господарства і структура землекористування). Окремий формуляр анкети був присвячений житловим приміщенням.

Результати перепису були опубліковані в серії Статистика Польщі в 29 томах, з яких останній том побачив світ у 1932 р. Крім того, результати цього перепису лягли в основу іншого видання «Покажчика місцевостей Речі Посполитої» («Skorowidza miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej») в 15 томах, які побачили світ в період з 1923 по 1926 рр. Покажчик включає інформацію про усі без винятку населені пункти та їх характер, кількість житлових і нежитлових приміщень поселення, кількість жителів відповідно до статі, віровизнання і національності.

Острозький повіт – колишній повіт Волинської губернії, який 9 вересня 1919 р. було включено до Волинського округу Цивільного уряду східних земель (Okręg Wołyński Zarząd Cywilny Ziem Wschodnich) [10]. 1 червня 1920 р. частина Острозького повіту була вилучена з юрисдикції Цивільного уряду і передана уряду Другої Речі Посполитої [11]. 19 лютого 1921 р. Острозький повіт увійшов до складу новоствореного Волинського воєводства Другої Речі Посполитої [12, 216-217]. Згідно умов Ризького мирного договору територія колишнього Острозького повіту Волинської губернії була розділена між його підписантами¹. Так, у складі повіту залишилося лише 5 волостей, які були реорганізовані на гміни: міська – Остріг та сільські – Хорівська, Майківська, Кунівська (з 6 травня 1922 р. перейменовано на Новомалинську з центром спочатку у Новомалині, а пізніше у Межирічах), Сіянецька. Центром повіту було м. Острог. Острозький повіт розташовувався в південно-західній частині Волинського воєводства і межував на заході з Дубенським повітом, на півночі з Рівненським та на півдні з Кременецьким повітами, зі сходу з Радянською Україною. Площа Острозького повіту становила 1 366 км² і була однією з найменших на території Польської держави, а також найменшим за площею повітом Волинського воєводства.

¹Зі складу Острозького повіту було вилучено волості: Довжківська, Аннопільська, Кривинська, Кунинська, Плужнянська, Перерослівська, Уніївська, Ляховецька та Симонівська, які увійшли до складу Радянської України.

Згідно результатів перепису 1921 р. у Острозькому повіті мешкало 56 595 осіб, в тому числі 27 356 чоловіків та 29 239 жінок [13, VIII].

Чисельність населення окремих етнічних груп у Острозькому повіті простежимо за допомогою таблиці 1.

Таблиця 1.

*Етнічний склад населення
Острозького повіту за переписом 1921 р.*

Все населення	Етнічні групи						
	українці	поляки	євреї	німці	росіяни	чехи	білоруси
к-ть/%	к-ть/%	к-ть/%	к-ть/%	к-ть/%	к-ть/%	к-ть/%	к-ть/%
56 595/ 100%	40 369/ 71,3%	6 880/ 12,1%	8 180/ 14,45%	95/ 0,16%	696/ 1,2%	331/ 0,58%	19/ 0,03%

Джерело Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej opracowany na podstawie Pierwszego spisu ludności z dn. 30 września 1921 r. Województwo Wołyńskie. – Warszawa, 1923. – Т. IX. – S. VIII.

У складі повіту нараховувалося 1 місто – Остріг, в якому проживало 12 975 осіб, в тому числі 6 086 чоловіків, 6 889 жінок [13, 46].

Етнічний склад міського населення відображають дані таблиці 2. Зокрема, трохи більше 94 % населення міста становили представники трьох основних народностей, які населяли Волинське воєводство – українці 2 614 осіб (20,1%), поляки – 2 012 (15,5%) та євреї – 7 646 (58,9%). Також, перепис 1921 р. зафіксував на території м. Острога, чисельну російську громаду – 614 осіб (4,7%). Крім того, на території Острога проживали 30 німців та 36 чехів.

Таблиця 2.

*Етнічний склад міського населення
Острозького повіту за переписом 1921 р.*

Міста	Загальна кількість мешканців %	Етнічні групи				
		українці	поляки	євреї	німці	інші
		к-ть/%	к-ть/%	к-ть/%	к-ть/%	к-ть/%
Остріг	12 975/ 100 %	2 614/ 20,1%	2 012/ 15,5 %	7 646/ 58,9 %	30/ 0,2 %	672/5,1 % (614 росіян, 36 чехів, 7 білорусів, 6 вірмен, 3 греки, 3 литовці, 1 француз, 1 молдаван, 1 словак)

Етнічний склад населення Острозького повіту згідно перепису 1921 року

Джерело Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej... S. 46.

Загальна чисельність сіл Острозького повіту – 107, населення – 43 620 осіб, із них чоловіків – 21 270 осіб, жінок – 22 350 осіб. Із числа сіл, статус містечок мав лише Межиріч.

Етнічну структуру сільського населення Острозького повіту відображає таблиця 3.

Таблиця 3.

*Етнічна структура сільського населення
Острозького повіту за переписом 1921 р.*

Сільські гміни	Загальна кількість мешканців %	Етнічні групи				
		українці	поляки	сврєї	німці	інші
		к-ть/%	к-ть/%	к-ть/%	к-ть/%	к-ть/%
Хорів	13 793 / 100 %	12 545 / 90,95 %	1 055 / 7,6 %	60 / 0,4%	1	132 (72 чехи, 43 росіяни, 11 білорусів, 6 естонців) / 0,95 %
Майків	6 803 / 100 %	6 353 / 93,3 %	370 / 5,4 %	72 / 1 %	7	1 (1 білорус)
Новомалин	8 999 / 100 %	6 748 / 74,9 %	1 916 / 21,3 %	264 / 2,9 %	-	71 (46 чехів, 22 росіян, 1 естонець, 1 словенець, 1 мінгрел) / 0,7 %
Сіянци	14 025 / 100 %	12 109 / 86,3 %	1 527 / 10,8 %	138 / 0,9 %	57 / 0,4 %	194 (177 чехів, 17 росіян) / 1,3 %
Всього	43 620 / 100 %	37 755 / 86,5 %	4 868 / 11,1 %	534 / 1,2 %	65 / 0,14 %	398 / 0,9 %

Джерело Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej...S. 46-47.

Етнічна структура сільського населення Острозького повіту не відрізнялася від аналогічної в межах Волинського воєводства. У всіх без винятку 4 сільських гмінах українці – корінні жителі регіону – переважали над іншими етнічними групами. Загальна чисельність українців у Острозькому повіті становила 40 369 (71,3 %). Найбільша частка українців була зафіксована у Майківській (93,3%) та Хорівській (90,9%) гмінах. Найнижча чисельність українців була зафіксована у Новомалинській гміні (74,9%) [13, s.46-47].

Поляки перебували на другому місці в етнічній структурі Острозького повіту, загальна їх кількість становила 6 880 (12,1%) осіб. Найбільша кількість поляків проживала у Новомалинській гміні – 1 916 осіб (21,3%). Найменше поляків проживало в Майківській гміні – 370 осіб (5,4%) [13, s. 46-47].

Третє місце в етнічній структурі сільського населення Острозького повіту займали євреї. На території сільських гмін повіту проживало лише 534 (1,2 %). Половина з них проживала у Новомалинській гміні – 264 особи, з них 196 осіб мешкали в містечку Межиріч [13, s. 46-47]. Основна маса євреїв в сільських гмінах мешкала в селах, чисельність мешканців яких була від 400 осіб.

На території Острозького повіту також проживали 65 німців (0,14 %). Найбільша їх кількість мешкала в Сіянецькій гміні – 57 осіб. Зокрема, у сс. Миятин-Почапки (32 особи), Сіянці (10 осіб), Садки (8 осіб), Бочаниця (7 осіб) [13, s. 47].

3 295 чехів, які проживали у сільських гмінах Острозького повіту 150 мешкало у селі Мощаниця Чеська (гміна Сіянці), 36 у колонії Чеський Гай. Крім того, у сільській місцевості проживали білоруси, росіяни та естонці.

Окрім міст і сіл адміністративно-територіальними одиницями Острозького повіту у 20-х роках XX ст. були поміщицькі фільварки. У цей період існувало 19 поміщицьких фільварків. На 13 з них проживало 489 осіб, з них поляки складали 306 осіб (62,5 %), українці – 143 особи (29,2 %), німці – 1 особа, представників інших національностей – 39 осіб (7,9 %)² [13, s. 46-47].

Отже, упродовж 1920-х рр. населення Острозького повіту було етнічно (національно) строкатим. Питома вага етнічного складу населення різнилася у містах та селах. У єдиному місті повіту переважала єврейська етнічна група (62 %).

У сільській місцевості повіту більшість складали українці (86,5 %). Польська етнічна група (11,1 %) чисельно поступалася українцям. Перепис 1921 р. зафіксував на теренах повіту і представників інших національностей – чехів, росіян, німців та ін.

Джерела та література

1. Бардась В. Німецькі колоністи на Волині у міжвоєнний період (1921-1939 рр.) / В. Бардась, О. Карліна // Матеріали ХІІ наук. конф. проф.-викл. складу і студ. / ВДУ ім. Лесі Українки. – Луцьк, 1995. – Ч. 2. – С. 55.

²При підрахунку кількості фільварків не бралися до уваги фільварки, населення яких рахувалися разом з найближчим населеним пунктом – Жаврів, Пашуки, Тополеве, Глубочок, Розваж та Верхів.

Етнічний склад населення Острозького повіту згідно перепису 1921 року

2. Кічий С. І. Національний склад населення Західної України на початку 1930-х років / С. І. Кічий // Матеріали XL наук. конф. проф.-викл. складу і студ. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. – Луцьк, 1994. – Ч. 2. – С. 78-80.
3. Колесник В. Народо-населення Волинського воєводства (1921-1939 рр.): за матеріалами переписів в сучасних українських і польських дослідженнях / В. Колесник, А. Супрунук // Минуле і сучасне Волині. Краєзнавство: історія, здобутки, перспективи : тези доп. і повідомл. II регіон. і VI обл. іст.-краєзн. конф. – Луцьк, 1992. – С. 119-120.
4. Кубійович В. Західні українські землі в межах Польщі 1920-1939 / В. Кубійович // Наукові праці. – Париж; Львів: Фенікс, 1996. – С. 246-265; Його ж. Етнічні меншини в Україні // Там само. – С. 374-397.
5. Кучерепа М. Етнодемографічні зміни у Волинському воєводстві 1921-1939 рр. / М. Кучерепа // Поляки, українці, білоруси, литовці у міжвоєнній Польщі (1921-1939) : матеріали міжнар. наук. конф. – Дрогобич, 2005. – С. 19-33.
6. Литвинюк В. Зміни в соціальній і національній структурі населення Волинського воєводства у міжвоєнний період : (1921-1939 рр.) / В. Литвинюк // Наук. вісн. / Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 1997. – № 2 : Історія. – С. 42-44.
7. Макарчук С. Етносоціальное развитие и национальные отношения на западноукраинских землях в период империализма / С. Макарчук/. – Львов: Выща школа, 1983. – 255 с.
8. Свинчук А. Національні меншини Волинського воєводства в період 1921-1939 рр. / А. Свинчук // Наук. вісн. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. – Луцьк, 1998. – № 1 : Іст. науки. – С. 63-67.
9. Шульга С. Чеська община Волині в національній політиці польських урядів 1920-1930-х років / С. Шульга // Друга світова війна і доля народів України : матеріали 2-ї Всеукр. наук. конф. – К., 2007. – С. 358-368.
10. Dziennik Urzędowy Zarząd Cywilny Ziem Wschodnich. – Warszawa, 1919. – № 17. – poz. 153.
11. Dziennik Urzędowy Zarząd Cywilny Ziem Wschodnich. – Warszawa, 1920. – № 42. – poz. 1058.
12. Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – Warszawa, 1921. – № 16. – poz. 93. – S. 216-217
13. Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej opracowany na podstawie Pierwszego spisu ludności z dn. 30 września 1921 r. Województwo Wołyńskie. – Warszawa, 1923. – Т. IX. – 84 s.